

VÁGVÖLGYI B. ANDRÁS:

A memoáriró E. I.

– előke –

kicsempésztem a feleségem meg az édesanyám összes börtönbe írt levelét meg az én feljegyzéseimet, azért csempésztem, mert akkor ugye minden kéziratot be kellett volna a Nemzeti Banknak mutatni. Kiderült viszont, hogy Berlinben én a börtöntémában egyetlen szót le nem tudok írni. Ami azért volt érdekes, mert bármi mást viszont tudtam, verset, novellát, darabot, cikket. Viszont nem hívhatom fel onnan minden alkalommal Litván Gyurit, ha nem jut eszembe például, hogy volt-e fű a váci börtön udvarán, vagy sem. Amikor '86-ban megéreztem, hogy a Kádár már nem húzza sokáig, meg a rendszere sem, és tudtam, hogy nekem ezt még az ő uralma alatt kell megírnom, mert hogy nézne ki amúgy, kis kockázat nélkül ez semmit sem ér – amikor ezt megéreztem, akkor hazajöttem. Egy év alatt megírtam a könyvet, és így legalább életem valamelyik periódusát át tudtam világítani. Azt hiszem, jobban is sikerült, mint beszámolom az előtte lévő korról. Könnyebb is volt.”

*

(A Versdokumentumok) 2001-ben, tehát jó nagy kihagyással jelent

meg E. I. visszaemlékezéseinek második kötete, a Versdokumentumok magyarázatokkal, mely az 1949–1956 közötti időszakot szemlézi, saját, gyűjteményes kötetbe fel nem vett, érvényesnek nem tekintett verseinek álelemzésével művészetszociológiai törmeléknek, közelmúlt-történeti, elemzésre váró hulladéknak fogja fel saját pártos költészetét. Így vizsgálja objektíven ezt a szubjektív találkozást egy fiatalemberrel, sztálinista magamagával. Kemény, önkritikus alapállás, kevesen tették meg ezt, pláne a magyar glóbuszon, még akkor is, ha E. I. magánbeszélgetésben azt mondja, hogy „az önszeretet néha felbuzgott, nem biztos, hogy mindig el tudtam kerülni, vagy hogy nem mentegedőzőm néhol”. A kor megidézése a cintérem és a panoptikum hangulatával ajándékozza meg: „...a Rákosi-kor sajtóját böngészve kísérteties érzés fog el. Mintha valami képzeletbeli világba látogatnék, amelyet ismerős arcok és nevek népesítenek be. Köztük megtalálom saját

arcomat és nevemet is, de mintha nem a valóság szintjén mozognánk, hanem egy örült agy vetített volna bennünket hullámpapírra vagy mocskos, szelfűtött lepedőre, mely előtt ködfoszlányok kavargognak szeszélyesen. Minden felidézett szónak és gesztusnak értelme van, de csak valamiféle lázálom-szerű összefüggésben.” (Palatinus, 2001., 34. o.) Mint pl. Sztálin halála esetében, noha ez a vers is bírálatot váltott ki („A kor irodalmi életének kísérteties követelményeit mi sem szemlélteti jobban, mint hogy egy tekintélyes kritikus gyászversemet pesszimizmusa miatt marasztalta el”, 35. o.).

A BETEGSÉG HÍRE

Az volt a legiszonyúbb, hogy elvesztette a szót és öntudatát, ki a világon a legtöbb igazságot

beszélte,

arra borul a némaság, ki a világról a legtöbbet tud, most önmagát sem ismeri – fekszik mozdulatlanul.

E. I. önkéntes felidézi az 1953 március reggeli rádióhírt, az őszinte zokogást a hitvesi ágyban, pszichológice próbálja magyarázni, ő, az alkati lázadó, hogyan dőlt be, hiszen hitte, gondolta az elkövetés pillanatában, amit írt, tett. A szovjet kommunizmus vallásos jellegének magyarázatához jut el – némi képp közhalvesen –, pedig esélye lett volna koestleri finomságú lélekrajzban visiszekcionálni egykori önmagát, a kommunizmushoz való viszonyát, de az esély esély maradt. „Teoretikusan érdekes a versekkel kapcsolatban az őszinteség értékéről való tündöcs. Mert azt bátran állíthatom, hogy nem írtam le egyetlen verset sem, amelyről a megírás pillanatában ne gondoltam volna azt, hogy igaz. Másrészt viszont félig kimondva, kimondatlanul, az egész könyv polémia, támadás az őszinteség mítosza ellen. Az őszinteség, ha egybeesik az ember érdekével, akkor semmi mellett nem adja le a voksát. Az az őszinteség, amely az érdekekkel ellentétes, az inkább eligazít, hogy milyen mélyre ment valami. Mutatja ezt az is, hogy gimnazista koromban, mikor a Nyugat búvólejtében éltem, sokkal jobb verseket írtam, ezekben nagyobb volt a formakésztség és a formai igény. Ötven évvel később a vizsgálat mint vállalkozás roppant érdekes, az ember úgy látja magát, mint egy rovarász a rovar” – mondja E. I.

E. I. nemcsak magamagát állítja persze pellengérré, hanem a kort és a nemzedéktársakat is. Megkapja Nagy László, megkapja Csoóri, és megkapja Juhász Ferenc is. („Az új korszak kiemelkedő lírai tehetsége, Juhász Ferenc például 22 éves korában, 1950-ben elbeszélő költeményt írt az apjáról, aki haldokolva, utolsó mondatával ezt kötötte fia lelkére: „...a Pártot soha... Hazádat...”. A forradalom utáni kiadásokban ez a sor »Tüdő, szappanhab leszárad...«-ra változott át.”)

*

(Zárt térben) E. I. önkéntes újabb műfaj meghódítására tör, memoárirodalmának következő kötete a börtönből történt szabadulás és a rendszerváltás, tehát az 1960 és 1989 közötti éveket nagyregegy formában készülő feldolgozni. Már 1993-ban írt erről a témáról egy filmforgatókönyvet, most nagyepikává gyúrja. A Kádár-korszaknak nevezett történelmi periódus E. I. önkéntes valójában annak véletlene folytán, hogy a kort börtönből kezdte, a kompromisszumot nem vagy csak nehezen, és taktikai okból kötök közé sorolta, amiből viszonylag keveset tudott felvonultatni a kor és a magyar irodalom. Ott van tehát, bűdös, gyűrött öltönyben a Gyűjtő előtt, közel négy év börtönnel a háta mögött, feleséggel, két kisgyerekekkel,

esélytelenül. Visszatekintően, a történelmi korszak végén, 1989-ben mondja el a '65-ben megírt, itthon betiltott, Németországban sikeres börtönarab történetét egy külföldről érkezett újságíróknak. „A legintimebb dolgairól nem beszél az ember egy ilyen szituációban, úgyhogy ki kellett találnom egy formát, ezeregy-éjszakát egy éjszakában, erotikus lehetőséggel, hiszen azt mondja, addig marad, amíg mesélek. Van egy erotikus szál tehát, amely valószínűleg nem teljesül majd be. Igyekezik a legjobb oldaláról bemutatkozni, ugyanakkor a nő valószínűleg állát rajta. A legfontosabb azonban az az idegenségerzés lesz, ami akkor öntött el, mikor szabadultam. Tökéletes vákuumba szabadultam, mert az értelmiség már megkezdte a kiigyezeit a Kádárral, és én zavartam őket a pusztá létemmel, mert nem arra emlékeztem őket, amire akartak emlékezni, hanem arra, amit az emlékeztükben legzsívesebben hátrébb szorítottak volna. Kialakult az az előkelő vélemény is, hogy egy író vagy költő nem politizál. Bekerültem egy tökéletesen légüres térbe, és az, amit ebben a könyvben leginkább próbálok megfogalmazni, az az iszonyú csalódást, ami a szabadulásom után, 60-tól 65-ig tartott, és amire érvényes Gáli Józsefnek az a nagyon szerencsés fogalmazása, hogy »nosztalgiam van«. Igazából ez volt valamennyiünknek, akik 56-ot komolyan vettük, és a börtön, Mária-nosztrán és mások, tartósította bennünk azt a hangulatot, amelyből kiemelt bennünket a fogság. Nem lehetett belőlünk az 56-ot kisimogatni. Nem mert jobbakká válnunk, hanem mert ilyen helyzetbe kerültünk. Az egyik rabtársam öngyilkosságot követett el, a börtönt kibírta, azt, amit kint látott, azt viszont nem bírta elviselni. A tökéletes beilleszkedést, feledést, szervilizmust nem bírta.”

E. I. az életéből meg mások megismert életéből dolgozik, kulcsregényt ír, három fő vonulatban. Az első a darab, a kézirat, a betöltés története, Azéll György történelmi háttérrel, a kor szellemi rajza. Másfelől nőhistóriák, erős erotikájú történetek, melyekre érvényes az a Heller Ágnesnek tulajdonított tétel, hogy „olyan korszakban, ahol nincs közélet, ott az ismertebb emberek magánélete válik közüggé”. Harmadfelől meg az 56-os kötöttségből eredő magány története, mely magány csak a demokratikus ellenzék megszületésével oldódott. „Ilyen értelemben a börtönkönyv erős folytatása, de olyan értelemben viszont erős törés, hogy azért fikcióval vegyes – mondja E. I. – Nagyon félek a kulcsregény műfajától, mindenki meg fog sérteni, rémes lesz.”

A Kihallgatás betöltéséről végül nem készült film, „a filmforgatókönyvet 1993 táján írtam, de az nagyon rosszul sikerült, mert reflektálatlan benne az önszeretetem. Az a struktúra pedig, amit egy filmforgatókönyv megenged, tehát hogy ott törjem meg térben és időben, ahol akarom, az lehetővé tette, hogy az igazán kellemetlen részeket elhallgassam. Amit most írok, az memoárirodalom, önéletrajzi esszé, kulcsregény, amit akarsz, illet csak akkor érdemes írni, ha az ember sok mindent nem tud, és az írástól még azt is reméli, hogy valamire rájön. Onnagammal szembeni kegyetlenségem és az öncsalásra való hajlamom közötti harc teljesen egálban van. Azt remélem, hogy írás közben ezt a kettőt úgy tudom összeereszteni, hogy valamilyen valóságos kép alakuljon ki a végén.”

E. I. nem abszolútizálni szándékozik egykori magatartását, „ha én fellázadtam a tabuk ellen, akkor az életbevágó írói érdekeimet védtem. Ha mások is fellázadtak, mint a Mészöly is megtette, az egy szép tulajdonság tőlük, bizonyos szempontból becsülendőbb, mint az enyém, hiszen őket írói szempontból olyasmi izgatta, amit nem süjtött tabu. A kisvárosi polgárság tengődése, a kávéházak satöbbi, az írói szabadság territóriumához tartoztak. Nekem viszont központi élményem a forradalom volt, vagyis a legfőbb tabu, és ha akkor megkérdeztek volna, mi volt a második számú élmény – ma már talán német éveimet mondanám –, de akkor még feltétlenül 44-et neveztem volna meg, a sárga csillagot meg a gettót, és ez is nagy ellenérzéssel fogadott témakör volt.” Kényszeremlékező, muszáj-Herkules, E. I. készülő könyve lehetőség az eddig félig elszámolt félműveltséggel való elszámolásra is.

Klimó Károly munkája

VÁNCSA ISTVÁN:

Globalizáció

Október második fele Görögországban, az utószezon utószezonja. Ülünk a parton, szakasztott úgy, mint Akhilleusz, amikor Thetiszhez esengett (vö. Iliász, I. ének), előttünk fodrozódik a borszínű tenger, de mi inkább sórt iszunk. Jobbunkon britek tanyáznak, balunkon úgyszintén, előttük hosszú poharak sok jéggel, a britek láthatólag nem olvasnak újságot. Mi olvasunk, egyebek között brit lapokat is, ezért aztán hiába szereti a mi asszonyunk a Pinacoladát, nem adunk neki. Nemrég tudtuk meg valamelyik brit napilapból, hogy megvizsgálták az angolok által rendszeresen látogatott üdülőhelyeken (Spanyolországban, Görögországban stb.) a felszolgált jeges italokat, és elgondolkodtatón nagy mennyiségű emberi fekáliát találtak bennük. A tudós kutatók ebből arra a következtetésre jutottak, hogy a pincérek ezeken a tájakon véchéhasználat után nem szoktak kezét mosni, s így szaroz kézzel rakják a jégkockákat a poharakba. Az egyik mintával kapcsolatban azt mondta a kísérletet végző biokémikus, hogy azokkal a jégkockákkal a pincér nyilván még a seggét is kitörölte, ugyanis a minta összetételét illetően más magyarázat el sem gondolható. Persze a brit lap ezt nem pontosan ugyan-ezekkel a szavakkal írja le, hiszen angol nyelvet használ, és angolul a „segg” szó is másképpen van (vö. Orbán Viktor: „Magyarul kétszer kétfő négy. Ez minden más nyelven másképpen van”). Mindegy, a mi britjeink láthatólag nem olvassák az ő tekintélyes és megbízható lapjait, ezért van az, hogy tudatlanul, ám annál nagyobb élvezettel isszák a Screwdrivert, boldogok a lelki szegények, bár nem éppen a mennyeknek országából való az, ami most az övék.

Úzót támad kedvünk rendelné, a görögöknél az ember igyek úzót, hogy tudja, melyik országban van egyáltalán. Meg is jön az italunk hamarosan, nézzük a pincért, táncos léptű, alt hangú, finom mozgású, színes kelmékbe öltözött ifjú ő, szexuális orientációjához kétféle nem fér. Polgárember. Nézzük az úzót is, szép, hosszú pohár, bőkezűen adagolt jéggel. Elfelejtettük megemléteni, hogy a jeget inkább nélkülöznék. Úgyhogy ez most ilyen.

„Jobb a halandónak soha meg nem születni // s nem látni a nap sugarát, / ámdé túl meddő vesződség / bánatba merülni ezért” (Bakkhüliedész), meg egyébként is sokat próbált szabadulni vagyunk, demokraták, ergo lenyeljük mi ezt is vidorán. Mindamellet a britekkel most némi sorsközösséget érzünk. Ugyan ők egy sikeres, gazdag, büszke nép fiai, mi meg azok vagyunk, akik. Ám a poharainkba sűrített emberi lényeg ugyanaz.